

سمهودی (م. ۹۱۱ق.)، از چاه جمل، به عنوان یکی از چاه‌هایی که به وسیله پیامبر ﷺ متبرک شده بود، یاد کرده است.^۱ به گزارشی، عبدالله بن رواحه خزر جی و أسامة بن زید، پیامبر ﷺ را کنار این چاه ملاقات کردند و از بلال که همراه پیامبر بود، در مورد چگونگی وضو ساختن آن حضرت سؤال کردند.^۲ در منابع روایی^۳ و فقهی^۴ روایت دیگری از حضور پیامبر ﷺ کنار چاه جمل وجود دارد.

برخی مدینه‌شناسان، این چاه را از املاک عثمان بن عفان، در دوره خلافتش، بر شمرده‌اند که در این زمان تعداد زیادی از اسرای عجم در آن جا کار می‌کردند.^۵ مطری (م. ۷۴۱ق.)، در دوره خود، از موقعیت این چاه اظهار بی‌اطلاعی کرده است.^۶

◀ منابع

الام: محمد بن ادريس الشافعي (م. ۲۰۴ق.)، به كوشش محمد زهري، بيروت، دار المعرفه؛ التعريف بما أنست الهجرة: محمد بن احمد

المطري (م. ۷۴۱ق.)، به كوشش الرحيلي، رياض، دار الملك عبدالعزيز، ۱۴۲۶ق؛ سبل الهدى و الرشاد فى سيرة خير العباد: محمد بن يوسف الشمس الشامي (م. ۹۴۲ق.)، به كوشش عادل احمد عبدالموجود و على محمد معوض، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۱۴ق؛ صحيح البخاري: محمد بن اسماعيل البخاري (م. ۲۵۶ق.)، به كوشش عبدالعزيز بن عبدالله بن باز، بيروت، دار الفكر، ۱۴۰۱ق؛ صحيح مسلم: مسلم بن حجاج نيشابوري (۲۰۶-۲۶۱ق.)، تصحيح محمد فؤاد عبدالباقي، بيروت، دار الفكر، ۱۴۱۹ق؛ المجموع شرح المذهب: يحيى بن شرف النووي (۶۳۱-۶۷۶ق.)، بيروت، دار الفكر؛ المحلى بالآثار: على بن احمد بن حزم (۲۸۴-۴۵۶ق.)، به كوشش احمد شاکر، بيروت، دار الفكر، ۱۴۰۸ق؛ مسند الامام احمد بن حنبل: احمد بن حنبل (م. ۲۴۱ق.)، بيروت، دار الصادر، بی‌تا؛ المعالم الاثيرة: محمد محمد حسن شراب، بيروت، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ معجم البلدان: ياقوت بن عبدالله الحموي (م. ۶۲۶ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ وفاة الوفاء باخبار دارالمصطفى: على بن عبدالله السمهودي (م. ۹۱۱ق.)، به كوشش محمد محيي‌الدين عبدالحميد، بيروت، دار الكتب العلمية، ۲۰۰۶م.

قهرمان كرمي

چاه حاء: از چاه‌های معروف مدینه

چاه حاء، از چاه‌های معروف مدینه و در فاصله ۸۴ متری شمال شرقی مسجد نبوی، قرار داشته است.^۷ برخی «حاء» را اسم مردی

۷. تاريخ معالم المدينة، ص ۲۶۵.

۱. وفاة الوفاء، ج ۳، ص ۱۱۹، ۱۳۱.

۲. وفاة الوفاء، ج ۳، ص ۱۳۱.

۳. مسند الامام احمد بن حنبل، ج ۴، ص ۱۶۹؛ صحيح البخاري، ج ۱، ص ۵۷؛ صحيح مسلم، ج ۱، ص ۱۹۴.

۴. الام، ج ۱، ص ۶۸؛ المحلى، ج ۲، ص ۱۲۱؛ المجموع، ج ۲، ص ۲۱۲، ۱۷۲.

۵. وفاة الوفاء، ج ۴، ص ۴۹.

۶. التعريف بما أنست الهجرة، ص ۱۶۳.

دانسته‌اند که این چاه به او نسبت داده شده است.^۱ از این چاه با نام‌های بَیرحَا، بَیرحَاء، بَیرحَا، بیرحی و بَرحا^۳ نیز در برخی منابع یاد شده است.

چاه حاء که از آبی گوارا و معطر برخوردار بود، در زمین و باغ ابوظلحه انصاری، از طایفه بنی‌نجرار خزرج^{*} و از ثروتمندان مدینه، قرار داشت.^۴ در گزارشی، پیامبر ﷺ پس از حضور در این باغ، از آب چاه نوشید و از آن وضو گرفت.^۵ گزارش‌ها در خصوص مالکیت این چاه، پس از ابوظلحه، یکسان نیست. بنا بر نقلی با نزول آیه ۹۲ آل عمران ۳/ ﴿لَنْ نُنْفِقُوا مِمَّا حُجِبُوا﴾ ابوظلحه تصمیم گرفت باغ و چاه خود را که از محبوب‌ترین اموال وی محسوب می‌شد، به پیامبر ﷺ هدیه دهد. ولی آن حضرت نپذیرفت و پیشنهاد داد تا ابوظلحه آن را به خویشانش هدیه دهد.^۶ این در حالی است که در نقلی دیگر، پیامبر ﷺ این چاه را در سال ششم هجری، به شاعرش،

حسان بن ثابت هدیه داد.^۷

حسان بن ثابت که از خویشان ابوظلحه بود، قطعه‌ای از این باغ را گرفت و بعدها، در ازای یکصد هزار درهم، آن را به معاویه (حک: ۴۰-۶۰ق.) واگذار نمود و وی قصر بنی‌حَدیله (از تیره‌های خزرج)^۸ را در آن بنا کرد که چاه حاء در وسط آن واقع بود.^۹

این چاه، در قرن هفتم، در وسط نخلستانی که خانه‌هایی در اطراف آن بنا شده بود، قرار داشت.^{۱۰} در قرن هشتم، نخلستان و چاه توسط برخی از زنان محله نوریه (محله‌ای در نزدیکی دیوار شمالی مدینه) خریداری و وقف فقرا و مساکین شد و به نخلستان نوریه شهرت یافت.^{۱۱} سمهودی (م. ۹۱۱ق.) نشانی از فقرا در مکان یادشده مشاهده نکرده است.^{۱۲} تولیت این چاه مدت‌ها بر عهده شیخ ابراهیم کردی (م. ۱۱۵۱ق.) از خاندان آل کردی بود.^{۱۳} چاه حاء که تا پیش از توسعه دوم سعودی

۷. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۲۷۲.

۸. تهذیب الکمال، ج ۲، ص ۲۶۲.

۹. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۳۴۵؛ تاریخ الطبری، ج ۲، ص ۲۷۰؛

معجم ما استعجم، ج ۲، ص ۴۱۴.

۱۰. الدرّة الثمینة، ص ۵۷.

۱۱. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۳۴.

۱۲. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۶۷-۱۶۸.

۱۳. مدینه شناسی، ص ۲۸۶.

۱. القاموس المحيط، ج ۴، ص ۴۰۹؛ تاج العروس، ج ۲۰، ص ۲۸۴، «الحا».

۲. معجم البلدان، ج ۱، ص ۲۹۹.

۳. مراد الاطلاع، ج ۱، ص ۱۴۰.

۴. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۱۵۷.

۵. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۱۵۷؛ سبل الهدی، ج ۷، ص ۲۲۶.

۶. صحیح البخاری، ج ۲، ص ۱۲۶؛ تاریخ مدینه دمشق، ج ۱۹،

ص ۴۱۴؛ تفسیر القرطبی، ج ۴، ص ۱۳۲.

(سال ۱۴۰۶ق.) از سمت شمال به میدان باب المجیدی می‌رسید^۱ (تصویر شماره ۲۰) در این توسعه به مسجدالنبی ضمیمه گردید.^۲

◀ منابع

تاج العروس: مرتضی الزبیدی (م. ۱۲۰۵ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ق؛ تاریخ الطبری (تاریخ الامم و الملوک): محمد بن جریر الطبری (۲۲۴-۳۱۰ق.)، بیروت، مؤسسه الاعلمی، ۱۴۰۳ق؛ تاریخ المدينة المنوره: عمر بن شبه النمیری (م. ۲۶۲ق.)، به کوشش فهیم محمد شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۴۱۰ق؛ تاریخ حرم ائمه بقیع: محمد صادق نجمی، تهران، مشعر، ۱۳۸۶ش؛ تاریخ مدینه دمشق: علی بن الحسن بن عساکر (م. ۵۷۱ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۵ق؛ تاریخ معالم المدینه المنوره قدیماً و حدیثاً: احمد یاسین احمد خیاری (م. ۱۹۶۰م)، ریاض، مکتبه الملك فهد، ۱۴۱۹ق؛ تفسیر القرطبی (الجامع لاحکام القرآن): محمد بن احمد القرطبی (م. ۶۷۱ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۵ق؛ تهذیب الکمال فی اسماء الرجال: یوسف بن عبدالرحمن المزی (م. ۷۴۲ق.)، به کوشش بشار عواد معروف، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۹۸۵م؛ الدرۃ الثمینة: محمد بن محمود بن النجار (م. ۶۴۳ق.)، به کوشش حسین شکری، بیروت، دار الارقم؛ سبل الهدی و الرشاد فی سیره خیر العباد: محمد بن یوسف الشمس الشامی (م. ۹۴۲ق.)، به کوشش عادل احمد الموجود و علی محمد معوض، بیروت، دار الکتب العلمیه،

۱۴۱۴ق؛ صحیح البخاری: محمد بن اسماعیل البخاری (م. ۲۵۶ق.)، به کوشش عبدالعزیز بن عبدالله بن باز، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۱ق؛ القاموس المحیط: محمد بن یعقوب فیروزآبادی (م. ۱۱۷ق.)، بیروت، دار العلم، بی تا؛ مدینه شناسی: سید محمد باقر نجفی، تهران، شرکت قلم، ۱۳۶۴ش؛ مراد الاطلاع علی اسماء الامکنه و البقاع: و هو مختصر معجم البلدان لیاقوت: صفی‌الدین عبدالمومن بن عبدالحق (م. ۷۳۹ق.)، به کوشش علی محمد الجاوی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ق؛ معجم البلدان: یاقوت بن عبدالله الحموی (م. ۶۲۶ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ معجم ما استعجم من اسماء البلاد و المواضع: عبدالله بن عبدالعزیز البکری (م. ۴۸۷ق.)، به کوشش السقاء، بیروت، عالم الکتب، ۱۴۰۳ق؛ موسوعه مرآة الحرمین الشریفین: ایوب صبری باشا (م. ۱۲۹۰ق.)، القاهرة، دار الأفاق العربیة، ۱۴۲۴ق؛ وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفی: علی بن عبدالله السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، به کوشش محمد محیی‌الدین عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۲۰۰۶م.

محمود گودرزی

چاه خلوه: از چاه‌های مدینه و محل بیتوته

پیامبر ﷺ

چاه خلوه از چاه‌های مدینه است که در سده‌های اولیه هجری، در کوه‌ای از این شهر با همین نام، قرار داشت.^۳ بعدها برخی از

۱. موسوعه مرآة الحرمین، ج ۴، ص ۷۷۸؛ مدینه شناسی، ص ۲۸۶.

۲. تاریخ حرم ائمه بقیع، ص ۱۵۹.

۳. اخبار المدینه، ص ۲۱۵.